II. Prefeţele

Traducerea textului biblic în limbile vernaculare, din perioada Renaşterii, se face sub impulsul generat de filosofia Reformei. Chiar dacă avem a face cu texte care provin de la nativi români, traduse – cu sprijinul sau doar îngăduinţa vlădicilor şi domnilor români – pe teritoriul românesc şi de către indivizi care nu au aderat la Reformă, impulsul şi spiritul actului de traducere se datorează Reformei. Înţelegînd că nu se pot opune unui curent atît de puternic, deoarece traducerea textului sacru în limbile populare care consumă acel text rămîne, în esenţă, un tip de acţiune general umană, clerul şi clasa dominantă au putut imprima acestui tip de acţiune o amprentă ortodoxă, cu atît mai mult cu cît cei de la care plecase iniţiativa nu urmăreau neapărat convertirea formală.

Caracterul esenţialmente universal al ideii de a traduce textul sacru se observă şi prin capacitatea acestei idei de a-şi topi componenta universală în variatele spirite ale diferitelor comunităţi, fără a produce obstrucţii ori distrucţii ale acestora. Succesul nu a fost al doctrinei, ci doar al ideii că o religie care se adresează oamenilor trebuie să ajungă la aceştia în modalităţi inteligibile acestora.

Probabil că în încercarea de a afla care era destinatarul prim al vechilor traduceri româneşti care conţineau texte religioase, am fi mai aproape de adevăr dacă am considera că acesta nu era laicul de rînd, ci ecleziastul. Adică, aceste traduceri se adresează, în primul rînd, feţelor bisericeşti de toate rangurile, apoi diferitelor categorii de oameni culţi, unii dintre aceştia fiind iniţiatorii traducerilor şi răspîndirii acestora, mulţi dintre ei erau giranţii actului şi cei care aprobau existenţa şi circulaţia versiunii, şi abia apoi anumitor categorii de laici, din clasa medie. În general, în spaţiul românesc, textul sacru ajungea la marele public în mod mediat, prin lectura publică din biserică.

> În provinciile româneşti, în general, nu se poate presupune existenţa unei pături care să fie interesată sau sensibilă la texte. Probabil că în Transilvania, situaţia diferă, însă datorită saşilor şi maghiarilor, pe care Reforma i-a reorganizat destul de repede. Capabili de dinamism social,

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

avînd structuri mentale conforme ideii de comunitate organizată în mod liber, precum şi disponibilitate către discursul raţional, aceştia vor fi lesne pătrunşi de noile idei. Atît prin discursurile însoţitoare, cît şi prin ideea de bază, noile texte şi discursul misionarilor erau preponderent raţionale, destinate unui public avînd o structură mentală în concordanţă cu ceea ce se petrecuse în gîndirea Occidentală în ultimele sute de ani.

În ceea ce-i priveşte pe români, însă, tradiţionalismul conservator şi relativa uniformitate socială nu puteau constitui un mediu propice pentru imboldul de a recepta textul sacru în alte modalităţi decît cele consacrate. Publicul românesc – imun la argumentaţia dialectică – era departe de mentalitatea occidentală, în care individul exista ca membru al unei comunităţi autonome, care trecuse de la legi naturale la legi raţionate, care se constituise şi funcţiona în baza unor principii, nefiind o simplă formă de existenţă gregară, aflată la dispoziţia unui stăpîn.

Reticenţa omului de rînd faţă de contactul direct cu textul sacru, în general, este o caracteristică importantă a mentalităţii dominante în zona de influenţă slavă. În vreme ce, în Occident (nu atît în cel catolic, romanic, cît în cel protestant, anglo-saxon), individul era încurajat să intre în contact direct cu textul sacru, retorica şi convertirea urmînd momentului în care individul ajungea la un anumit nivel de cunoaştere (sau desfăşurîndu-se concomitent), dincoace, asupra comunităţii s-a exercitat dintru început un proces retoric care nu punea la îndoială adeziunea tuturor indivizilor la confesiune şi nici nu solicita mai mult decît urmarea unui cod comportamental. Practic, predica nu avea darul de a converti, de a explica din perspectivă religioasă aspectele unei vieţi sociale complexe, poate parţial de a întări periodic o credinţă, cu siguranţă de a oferi săptămînal credinciosului asigurarea face parte din propria comunitate.

Lucrul acesta era (şi încă a rămas) unul definitoriu. Cutumele sociale şi cele religioase fiind strîns împletite şi concrescute la români, transmiterea intactă, de la o generaţie la alta, a întregului complex de comportamente sociale şi a mentalităţii care orînduiesc viaţa întregii comunităţi româneşti constituie moştenirea supremă, cea care asigură individualitatea, continuitatea şi buna relaţie a acestei comunităţi cu Divinitatea.

În cele din urmă, însă, nu se va putea ocoli noul proces, adică traducerea *Bibliei*. Iniţial cu ajutor extern (direct, indirect, evident, camuflat, şi în diferite grade), apoi tot mai mult cu cărturari proprii, traducerea textului

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

sacru devine o activitate privită cu oarecare bunăvoinţă. Cu toate acestea, însă, chiar astăzi, mentalitatea populară nu concepe existenţa unei traduceri a ***Bibliei*** care să fie făcută de către traducători poligloţi specializaţi, adică a unei traduceri lipsite de „binecuvîntarea" sacerdotală, după cum nici lectura ***Bibliei*** nu este socotită printre necesităţi. Bisericile Occidentale s-au preocupat – încă din cele primele secole de creştinism – să coopteze şi să pregătească învăţaţi capabili să producă traduceri elaborate, încurajînd totodată lectura textului sacru de către credinciosul de rînd.

De aceea, în Moldova şi în Muntenia instrumentul folosit de către Biserică au fost scrierile de tipul cazaniilor, în vreme ce în Transilvania mai degrabă s-au pus în circulaţie texte biblice. Cauza principală a acestui efect stă în felul în care a reacţionat iniţial Biserica Ortodoxă faţă de activitatea de traducere a textelor sacre. Nefiind pregătită să facă faţă asaltului diferitelor confesiuni şi modalităţi prin care Reforma încerca să se extindă pe teritoriul românesc, principala armă utilizată de Biserica Ortodoxă a fost boicotul. (Unul dintre argumentele importante în acest sens derivă din corecta interpretare a cauzelor pentru care destule tipografii care se ocupau cu traducerea şi tipărirea unor astfel de texte au dat faliment, existînd lacune importante în timp între apariţia a două texte româneşti, în vreme ce textele în slavonă continuau să apară!) Prin secolul al XVII-lea, Biserica Ortodoxă îşi va dezvolta instrumente de apărare mai elaborate, cum sînt cazaniile, vieţi de sfinţi, scrieri apocaliptice şi alte tipuri de texte care doar conţineau citate din textul biblic, cea mai mare parte a substanţei lor fiind constituită din discursuri explicative şi persuasive prin care se încerca consolidarea unei stări şi a unui nivel de credinţă la care poporul ajunsese. Astfel de scrieri, alături de modalităţile în care au fost executate unele traduceri de la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului următor, prezintă elemente ce îndreptăţesc ideea unei Contrareforme.

Contactul cultural cu lumea protestantă a făcut ca în Transilvania lucrurile să evolueze sensibil diferit, atît în ceea ce priveşte stimularea accesului direct la textul biblic, cît şi atitudinea faţă de ***Biblie*** şi faţă de chestiunile religioase în general. Sferele cultural-spirituale diferite, mentalităţile dominante diferite au generat diferenţe consistente sub multe aspecte, între cele două arii româneşti, delimitate conform sferelor de influenţă culturală în care se aflau.

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

II.1. Aparent, rolul prefeţelor era acela de a furniza cititorului felurite informaţii semnificative, cum ar fi cele legate de istoricul textului, de iniţiativa de a traduce respectivul text, de traducători, de revizori şi alte elemente implicate, de spaţiul şi timpul apariţiei traducerii, alte informaţii din cele mai variate. De asemenea, tot aici ar fi locul în care sînt menţionaţi (mai mult sau mai puţin encomiastic, şi aducîndu-se mulţumiri) patronii traducerii - protectori sau/şi iniţiatori.

Cum se observă, prefaţa este locul în care cei ce conduc traducerea îşi creează posibilitatea de a se adresa ambelor categorii de „beneficiari": celor care stapînesc traducerea – ca autorităţi ce şi-au dat girul şi sub al căror patronaj traducerea se află –, apoi celor care se vor lăsa stăpîniţi de ea – ca receptori direcţi şi indirecţi ai textului. Avînd în vedere importanţa receptorului în judecarea oricărui tip de discurs, judecata acestuia fiind hotărîtoare pentru soarta acelui discurs, a existat dintotdeauna tentaţia ca discursul să fie însoţit de un metadiscurs, de digresiuni explicative, de discursuri paralele, care înfăşoară discursul principal, încercînd să înlesnească la maximum acceptarea acestuia. Practic, prefeţele (şi postfeţele, eventual) sînt prilejuri create special pentru ca autorul traducerii sau compilaţiei să se adreseze receptorului în mod direct. Caracterul ideal al acestora este dat, în primul rînd, de faptul că, în mod convenţional, prefaţa îşi asumă rolul de a furniza informaţie pură, în cadrul unui discurs explicativ. Din acest motiv, receptorul are un anumit orizont de aşteptare – în ceea ce priveşte tipul şi calitatea informaţiei –, ceea ce înseamnă şi că el este mult mai deschis, aproape lipsit de reticenţe şi de spirit critic, într-o stare favorabilă preluării necritice şi nediscriminatorii a textului construit de prefaţator. Cel care scrie prefaţa va încerca sa profite de această situaţie, ştiind că discursul explicativ este uşor de convertit în discurs persuasiv. La un alt nivel, şi aici se întîmplă precum în anumite categorii de glose, unde traducătorul simte nevoia de a se justifica, de a orienta receptorul, inducîndu-i anumite opinii şi anumite stări, spre a şi–l face favorabil, în cele din urmă spre a-i obţine acordul.

Desigur, nu toate textele cuprind prefeţe. Manuscrisele, în general, pot prezenta doar scurte note referitoare la cel care a tradus, revizuit sau

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

copiat textul, precum şi la locul şi timpul respectiv. De regulă, tipăriturile au prefeţe, mai mult sau mai puţin întinse, centrate pe anumite aspecte. Ceea ce, însă, este comun tuturor acestor discursuri este dimensiunea persuasivă, prin care autorul respectivului segment încearcă să obţină bunăvoinţa şi acceptul cititorului.

II.2. Acolo unde există, prefeţele vechilor traduceri româneşti pot furniza informaţii variate, legate de geneza respectivei traduceri. Conţinutul acestora, însă, nu este mereu de încredere. Din diferite motive, autorii prefeţelor omit cu bună ştiinţă sau falsifică felurite tipuri de informaţii, căci prefeţele erau destinate, în primul rînd, contemporanilor lor – destinatari direcţi sau indirecţi ai acelor traduceri –, celor de a căror atitudine depindea destinul respectivei traduceri.

Avînd în vedere faptul că actul traducerii nu constituia un dat general acceptat, fiind un fapt supus feluritelor susceptibilităţi şi era, cel mult, tolerat, prudenţele traducătorilor textului biblic apar ca fiind justificate. Discursul prefeţelor se datorează faptului că actul de traducere a textului sacru în limbile vernaculare fusese, vreme de mai mult de o mie de ani, prohibit. În conştiinţa credincioşilor, o astfel de iniţiativă putea fi echivalentă cu o mică erezie. Ajungînd la o altă viziune asupra realităţii, protestantismul îşi construieşte un tip de argumentaţie care are rolul de a înlătura cealaltă modalitate de a privi lucrurile. Ideea traducerii textului sacru într-o limbă vernaculară, conotată negativ şi datorită provenienţei ei occidentale şi neortodoxe, avea de trecut două mari obstacole, care se reflectă în prefeţele scrise pe întreg teritoriul dacoromân şi adresate credincioşilor ortodocşi.

II.2.1. Primul îl constituia însăşi ideea de traducere a textului sacru. Cei care preiau şi pun în act ideea traducerii acestuia vor împrumuta întregul eşafodaj persuasiv aferent, vor dezvolta unele argumente, pe altele le vor adapta la orizontul de aşteptare şi la structura mentală a comunităţilor în care vor promova traducerea textului sacru, şi chiar vor încerca să construiască noi argumente, în

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

aceeaşi direcţie. Faptul acesta poate fi observat şi în spaţiul românesc, unde se face apel la *1Cor*., 14, 19[25].

În mod constant şi insistent, cu variate mijloace (raţionamente, apel la autoritate, demonstraţii de bunăvoinţă şi deschidere faţă de eventuale corecturi), cititorul este rugat, cu o condescendenţă retorică, să nu judece întreprinderea înainte de a face o lectură (care, fireşte, de cele mai multe ori are proprietatea de a se „converti" la ideea că traducerea este un act benefic în sine). Apelul este urmat de scuzele adresate, în mod anticipat, aceluiaşi cititor, care ar trebui să aibă în vedere că traducerea aparţine unor oameni supuşi greşelii[26]. Astfel se dezvoltă o

[25] La rigoare, trebuie subliniat că avem a face cu un caz tipic de extragere a unui enunţ din contextul său, apoi de utilizare a lui într-un cu totul alt sens decît cel pe care acel enunţ era destinat să-l construiască. În locul respectiv, Sfîntul Paul se referă la o problemă concretă a Bisericii din Corint, la dezechilibrul care se produsese între „vorbirea în limbi" şi „profeţie". În acest context se pronunţă versetul pe care protestanţii, într-un act de apel la autoritate, l-au făcut celebru: ἀλλὰ ἐν ἐκκλησίᾳ θέλω πέντε λόγους τῳ νοΐ μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω ἢ μυρίους λόγους εην γλώσσῃ (*Sept*.), „Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut et alios instruam: quam decem millia verborum in lingua" (*Vulg*.).

[26] Deşi sub aspect raţional are două tăişuri, acest argument face apel la toleranţă din partea unei fiinţe cu înţelegere faţă de slăbiciunile omeneşti, situaţie în care – ca urmare a modalităţii retorice practicate şi în mod aparent paradoxal – se află traducătorul, dar care este perceput ca plasat într-o poziţie superioară celui la care se face apelul. De fapt, subiacent, avem a face cu o ameninţare: „nu judecaţi, pentru a nu fi judecaţi!". Vezi, de exemplu: „Mai apoi de toate, rugăm pre cetitorii ceştii cărţi să nu ne giudece numaidecît, pînă nu vor socoti izvoadele şi veţi afla pre ce cale am îmblat. Adevăr, şi noi oameni sîntem şi am putut şi greşi, săva că am silit, den cît am putut, să nu greşim" (*Prefaţă* la NTB), „Pre tine, pravoslavnice cititoriu, cu umilinţă te rugăm, citind pre această sfîntă şi dumnezeiască carte, unde vei afla niscare lunecături în lucrul acesta al nostru, să nu bleastemi, ce, ca un bun şi cu buna inimă, îndireptează, şi nu pune întru ponos, ce iartă, că şi noi sîntem oameni aseamene, pătimaşi, ţinuţi de slaba fire carea nu lasă nici pre un om a rămînea fără greşală. Că pre cît am putut, cu nevoinţă am lucrat şi precum am aflat în

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

întreagă retorică pentru a persuada credincioşii în direcţia mai întîi a acceptării ideii că textul sacru poate fi tradus şi consultat în limba română. De la retorica transparentă a lui Coresi şi pînă la aluziile subtile din *Biblia* de la 1688, toată perioada veche românească prezintă astfel de prefeţe, fie că este vorba despre textul biblic propriu-zis, fie că avem a face cu scrieri religioase de alt tip.

II.2.2. O dată tratată ideea posibilităţii de a traduce textul sacru într-o limbă vernaculară, rămînea problema sursei urmate. Fiind vorba despre o idee provenită din lumea occidentală, adică din acea parte a Europei în care limba de cultură era latina, de la nişte neortodocşi în a căror viziune slavona nu putea constitui nici pe departe un reper central, clerul şi cititorul trebuiau încredinţaţi că sursa traducerii era greacă, slavă sau ebraică, limbi acceptate în lumea ortodoxă. De asemenea, în conştiinţa publicului şi a ecleziaştilor – cel puţin la nivel aparent – nici o traducere dintr-o limbă vernaculară nu era acceptabilă ca sursă[27].

izvod, aşa am dat şi în tipariu. Ce te rugăm, iartă, că şi tu să dobîndeşti iertăciune de la preaputernicul Dumnezău, al căruia dar şi milă şi noi îl rugăm să fie cu tine pururea" (*Postfaţa* la BB). Vezi şi Prefaţa la PO: „şi le dăruim voo, fraţilor rumâni, şi cetiţi şi nu judecareţi necetind mainte, că veţi cu adevăr a afla mare vistiiariu sufletesc. Noi pentru dragoste lui Domnedzeu am ustenit; n-au, iară, întors mînă de înger, ce mînă grea păcătoasă; să veţi afla ceva greşit pre a ceriului Domnu, cum că el fie adevărătură că nu e cu voie noastră acea greşală, pentru aceaea cetind toţi vare în ce mînă va sosi, blagosloviţi cum şi Domnedzeu să blagoslovească pre voi. Amin. (...)".

[27] „de te vei osteni a cerceta pre amăruntul înţelesul al aceştii Sfinte Scripturi şi de-l vei potrivi cu niscare izvoade, afară den ceale elineşti, lătineşti, au slavoneşti, au a altora limbi, şi nu să va potrivi, să nu te grăbeşti îndatăş cumva a defăima, ce să cauţi că, între alte izvoade elineşti, vei afla izvod ce au fost tipărit la Francofort, care izvod oaste dupre cel vechiu al 72 de dascali ovreai ce Ptolomeu Filadelful au făcut de au tălmăcit Scriptura Sfîntă cea Veache de pre limba ovreiască pre elinească. Tălmăcitorii, dară, ai aceştii Scripturi pre acela l-au ales mai adevărat şi dupre acela au şi tălmăcit" (*Postfaţa* la BB).

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

> Fie că privim la postfaţa din BB, fie că privim la prefaţa din NTB, unde se spune: „Ce numai aceasta să ştiţi că noi n-am socotit pre un izvod, ce toate cîte am putut afla, greceşti şi sîrbeşti şi lătineşti, carele au fost izvodite de cărtulari mari şi înţelegători la carte grecească, le-am cetit şi le-am socotit; ce mai vîrtos ne-am ţinut de izvodul grecescu şi am socotit şi pre izvodul lui Eronim, carele au izvodit dintîiiu din limbă grecească, lătineaşte, şi am socotit şi izvodul slovenescu carele-i izvodit sloveneaşte din grecească şi e tipărit în Ţara Moscului. Şi socotind aceastia toate, varecarea au îmblat mai aproape de cartea greciască, de pre aceaia am socotit, însă de cea greciască nu ne-am depărtat, ştiind că Duhul Sfînt au îndemnat evanghelistii şi apostolii a scrie în limbă grecească Testamîntul cel Nou, şi cartea grecească iaste izvodul celorlalte" observăm două lucruri. În primul rînd, autorii vor să transmită ideea că, în concepţia lor, sursa grecească este de maximă autoritate, textul lor fiind conform cu acesta. Totuşi, de fiecare dată, ei menţionează şi traducerile altor limbi, pe care le-au consultat, comparat, cunoscut. De asemenea, cînd se adresează cititorilor (desigur, cei foarte competenţi şi, mai cu seamă, din rîndul clerului), discursul are în vedere ca pe ceva subînţeles practica consultării mai multor traduceri şi versiuni ale *Bibliei*.
>
> Aşadar, deşi se afirmă că sursa grecească orientează pe traducători, cel mult este vorba despre întîietate şi nu de exclusivitate. Practic, se afirmă că în spaţiul românesc al secolului al XVII-lea – şi nu doar în mediile traducătorilor – circulau mai multe versiuni ale textului biblic (ale limbilor considerate sacre, dar şi ale limbilor vernaculare) şi că traducătorii nu aveau în vedere o singură sursă.

Indiferent de situaţia reală, nimeni nu putea afirma în mod deschis lipsa sursei slavone şi prezenţa celei latine sau a unei surse occidentale. Aproape de sfîrşitul secolului al XVI-lea, *Palia* de la Orăştie intră în categoria textelor exemplare sub acest aspect, în sensul că traducătorii acesteia nu au curajul de a-şi declara sursele reale: maghiară şi latină[28].

[28] Deşi însuşi Luther declarase că latina (*Vulgata*, în speţă) nu poate constitui un model pentru o traducere reală a *Bibliei*, soluţia fiind întoarcerea la sursele prime, adică la ebraică şi la greacă, *Vulgata* a constituit, alături de textul german (de acelaşi rang cu textul latin, socotind din perspectiva

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

Abia la mijlocul secolului următor, *Noul Testament* de la Bălgrad, text avînd o cu totul altă autoritate şi girat de către o înaltă faţă bisericească, va face acest pas[29].

II.3. Un text precum *Palia* de la Orăştie poate fi privit din numeroase perspective, ca act cultural, lingvistic, religios etc., fiecare dintre acestea evidenţiind anumite trăsături ale acestei tipărituri. Oricare dintre perspective, împreună cu concluziile ce decurg din respectivele focalizări ale cercetării şi ale discursului, trebuie să ţină seamă de caracteristica definitorie şi esenţială a *Paliei* de la Orăştie: aceasta este o traducere avînd la bază două surse, dar pe care nu le declară.

> Primul dintre lingviştii români care priveşte la textul *Paliei* de la Orăştie cu o mare luciditate şi cu spirit critic, ştiinţific, este Iosif Popovici, care, în anul 1911, publică pe această temă un articol polemic. Respectivul articol decurge dintr-o cercetare temeinică a textului, pe baza unei bune cunoaşteri a acestuia[30]. Reacţionînd cu fermitate la tot felul de aprecieri, mai mult sau mai puţin încărcate de entuziasm liric, şi care însoţeau *Palia* de la Orăştie ca o ie sărbătorească, Iosif Popovici arată cît de vagi pentru ştiinţă sînt elementele *Prefeţei* PO şi, mai ales, cît de nelalocul său

---

lutheriană), una dintre sursele la care traducătorii din spaţiul maghiar şi din Transilvania au privit.

[29] Sursă latină va fi declarată, dar pe ultima poziţie, ceea ce nu concordă cu poziţia şi cu ponderea ei în cadrul traducerii.

[30] Articolul lui Iosif Popovici (*Paliia de la Orăştie 1582*, în AA, mem. secţ. lit., seria II, t. XXXIII, 1911, p. 517-538) arată cît de lipsite de credibilitate pot fi afirmaţiile din *Prefaţa* tipăriturii şi, mai cu seamă, cît de greşit este să se facă afirmaţii pe temeiul acestora, fără a se opera necesarele verificări. Opiniile aici vizate nu erau rezultat al unei consultări critice şi atente a *Paliei* de la Orăştie, ci doar nişte aprecieri de suprafaţă. Deşi veneau de la învăţaţi de marcă (precum Nicolae Iorga), întrucît respectivele consideraţii se bazau pe afirmaţiile, neverificate, aflate în *Prefaţa* tipăriturii, precum şi pe o imagine globală carenţială asupra culturii române vechi – imagine pe care tocmai cercetarea atentă şi imparţială a unor astfel de scrieri ar fi putut-o lumina –, toată încărcătura emoţională pozitivă şi toată buna-credinţă a unor astfel de consideraţii rămîn lipsite de orice valoare în plan ştiinţific.

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

ar fi actul de a face din ele un punct de plecare, în loc de a proceda la o verificare a acestora, prin datele furnizate de text.
Studiul lui Iosif Popovici este important şi întrucît subliniază importanţa influenţei calvine (în mod direct, asupra unei zone a Transilvaniei, indirect, asupra unei zone foarte largi a teritoriului românesc), într–o anumită etapă a dezvoltării culturii şi civilizaţiei româneşti. Fără a exagera această interferenţă, învăţatul român arată că, neducîndu-şi pînă la capăt consecinţele în plan religios, curentul calvinist a reuşit, prin influenţă directă şi indirectă, să contribuie la dezvoltarea culturală, precum şi în planul mentalităţii.
Cel mai asiduu şi mai competent cercetător care s-a ocupat cu studierea *Paliei* de la Orăştie a fost Mario Roques. Acesta a susţinut că PO reprezintă o traducere a unui text maghiar şi a unei ediţii a *Vulgatei*[31]. Concluzia acestui învăţat decurge dintr-o analiză atentă a textului, urmată de o argumentaţie solidă – model de cercetare ştiinţifică pentru primul sfert al secolului al XX-lea. El găseşte şi urmăreşte criterii relevante pe care le aplică în mod riguros, stabilind că sursele PO au fost *Pentateuhul* lui Heltai şi o ediţie a *Vulgatei*.

II.3.1. *Prefaţa* PO este exemplară pentru a înţelege felul în care autorii unor astfel de texte înţelegeau să folosească prefeţele. Aceasta ne spune următoarele: „Cu mila lui Domnedzeu şi cu ajutoriul Fiiului şi cu săvîrşitul Duhului Sfînt, **eu Tordaşi Mihaiu, ales piscopul românilor în Ardeal, şi cu Herce Ştefan, propoveduitoriul Evangheliei lu Hristos, în oraşul Căvăran Şebeşului, Zacan Efrem, dascalul de dăscălie a Şebeşului şi cu Peştişel Moisi, propoveduitorul Evangheliei în oraşul Logojului, şi cu Achirie, potropopul varmigiei Henedoriei**, *ţinum într-una pentru jelanie Scriptureei sfinte, că vădzum cum toate limbile au şi înfluresc întru cuvîntele slăvite a lui Domnedzeu, numai noi românii pre limbă nu avem,* **pentru aceaea, cu mare muncă, scoasem den limbă**

[31] Vezi M. Roques, *L'original de* ***Palia*** *d'Orăştie*, în *Mélanges offertes à M. Émile Picot* (...), tome second, Paris, 1913, p. 515-531, precum şi studiul introductiv la ediţia pe care acelaşi învăţat o întocmeşte pentru *Palia* de la Orăştie.

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

jidovească şi grecească şi sîrbească pre limbă românească 5 cărţi ale lui Moisi prorocul şi 4 cărţi ce se chemă Ţrstva şi alţi proroci cîţva, şi le dăruim voo, fraţilor rumâni, şi cetiţi şi nu judecareţi necetind mainte, că veţi cu adevăr a afla mare vistiiariu sufletesc. **Noi pentru dragoste lui Domnedzeu am ustenit; n-au, iară, întors mînă de înger, ce mînă grea păcătoasă**; să veţi afla ceva greşit pre a ceriului Domnu, cum că el fie adevărătură că nu e cu voie noastră acea greşală, pentru aceaea cetind toţi vare în ce mînă va sosi, blagosloviţi cum şi Domnedzeu să blagoslovească pre voi. Amin. Den mila lu Domnedzeu în dzilele lu Batăr Jigmon, voivodă Ardealului, dăruim den aceaste cărţi scris‹e› a nostre, ceaste doo de întîniu: Bitie şi Ishod‹u›l.

Celui domn de steag şi vestit viteadz Ghesti Freanţi, alesu hotnogiu Ardelului şi Ţărîei Ungureşti, lăcuitoriu în Deva, cum aceaste doo cărţi să fie pîrgă pînă Domnedzeu va şi alalte tipări şi scoate. **Şi măriia lu Ghesti Freanţi fu cu tot agiutoriul, şi le-au scris în cheltuială multă, şi cu alţi oameni buni încă lîngă sine, şi le-au dăruit voo, fraţi românilor**, pentru aceaea rugaţi pre Domnedzeu prentru mărie lui.

Den mila lui Domnedzeu, **eu, Şerban diiacu**, **meşterul mare a tiparelor, şi cu Marien diiac**, *dîndu în mîna noastră ceaste cărţi, cetind şi ne plăcură* **şi le-am scris voo**, *fraţilor români* (...)".

Cu alte cuvinte, cinci personaje istorice: un episcop, un predicator, un profesor, iarăşi un predicator şi un protopop prezentau preocuparea comună de a deplînge faptul că textul sacru nu fusese tradus în limba română. Nu se poate nicicum susţine ori argumenta că cei cinci ar fi traducătorii textului. Se poate crede că este vorba despre nişte stîlpi ai societăţii şi ai comunităţii, care au iniţiat, finanţat şi promovat întreprinderea. Deşi despre toţi cei menţionaţi se susţine, relativ la aceste cărţi, că „le-au scos"[32], „le-au scris"[33] şi le dăruiesc tuturor

[32] „**cu mare muncă scoasem** den limbă jidovească şi grecească şi sîrbească pre limbă românească 5 cărţi ale lui Moisi prorocul şi 4 cărţi ce se chemă Ţrstva şi alţi proroci cîţva, **şi le dăruim voo**, fraţilor rumâni".

[33] „Şi măriia lu Ghesti Freanţi **fu cu tot agiutoriul, şi le-au scris în cheltuială multă**, şi cu alţi oameni **buni încă lîngă sine, şi le-au dăruit voo**, fraţi românilor"; „eu, Şerban diiacu, meşterul mare a tiparelor, şi cu Marien

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

românilor, modalităţile acestea de exprimare sînt caracteristice unor astfel de situaţii şi nu arată că traducerea în sine s-ar fi făcut de cei care se adresează publicului, ci doar că le aparţine (ca animatori), truditorii adevăraţi fiind mai puţin importanţi decît iniţiatorii, finanţatorii, puternicii zilei care au acceptat (sau determinat) producerea actului de traducere a textului sacru în limba vernaculară[34].

Prefaţă susţine că grupul celor cinci: **„scoasem den limbă jidovească şi grecească şi sîrbească pre limbă românească 5 cărţi ale lui Moisi prorocul şi 4 cărţi ce se chemă Ţrstva şi alţi proroci cîţva**".

> Informaţia legată de numărul cărţilor traduse (cel puţin douăsprezece)[35] poate fi considerată doar ca neverificabilă de către posteritate. Cu toate acestea, secvenţa: „Den mila lu Domnedzeu în dzilele lu Batăr Jigmon, voivodă Ardealului, dăruim ***den*** *aceaste cărţi scris‹e› a nostre,* ***ceaste doo de întîniu****: Bitie şi Ishod‹u›l.* Celui domn de steag şi vestit viteadz

diiac, *dîndu în mîna noastră ceaste cărţi, cetind şi ne plăcură* **şi le-am scris voo**, fraţilor români, (...)".

[34] În ceea ce priveşte traducătorii, neavînd încredere în *Prefaţă*, doar pe baza studiului traducerii este greu de spus care a fost numărul acestora. Dacă la acest text au lucrat mai mulţi traducători, atunci coordonatorul lucrării trebuie să fi fost o personalitate extrem de puternică şi de ascultată, care a reuşit să conducă colectivul ferindu-l de incoerenţe. Coerenţele şi incoerenţele traducerii pot arăta că un grup de traducători nu ar fi adus atîta unitate acolo unde ea există, şi nu ar fi creat diferenţierile care apar. Chiar felul şi locul unde textul cunoaşte unitate şi variabilitate constituie pledantul cel mai puternic în direcţia unui traducător şi a unui revizor sau a doi traducători ce-au lucrat împreună de-a lungul întregului text. Înfăţişarea textului, originile impulsurilor care au generat traducerea, precum şi măsura în care acest text este rodul unei munci atente de elaborare (firește, cu scăpările ce ţin de factorul uman şi de epocă), nu ar fi cu neputinţă ca, într-una dintre fazele finale, textul să fi fost citit în prezenţa mai multor persoane pentru ca acestea să opineze asupra aspectului românesc şi asupra inteligibilităţii, mai ales la lectură, a traducerii. Studiul textului ca traducere face uşor de acceptat această ipoteză.

[35] Cinci cărţi ale *Pentateuhului*, patru ale regilor, măcar trei proroci, pentru a fi „cîţva". Vezi şi Iosif Popovici, *Leviticul*, în *Scrieri lingvistice*, p. 287-290.

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

> Ghesti Freanţi, alesu hotnogiu Ardelului şi Ţărîei Ungureşti, lăcuitoriu în Deva, *cum aceaste doo cărţi să fie pîrgă pînă Domnedzeu va şi alalte tipări şi scoate*", spune că, dintre numeroasele cărţi pe care prefaţatorii afirmă a le fi tradus, se oferă lui Ghesti Freanţi primele două cărţi - eventual, pînă la momentul la care următoarele vor fi tipărite şi difuzate. Deci însăşi prefaţa oferă certitudini doar pentru cele două cărţi care au ajuns pînă la noi şi, lucru semnificativ, tipărirea şi difuzarea lucrării s-a referit doar la aceste cărţi[36].

După cum s-a înţeles şi arătat de către M. Roques şi I. Popovici, în prima parte a secvenţei, „**scoasem den limbă jidovească şi grecească şi sîrbească pre limbă românească** (...)", se afirmă un neadevăr. Analiza lingvistică şi traductologică a PO arată clar că sursele au dost doar două: textul maghiar al *Pentateuhului* lui Heltai şi o ediţie a *Vulgatei*. Totuşi, neadevărul este învelit într-o aserţiune adevărată. Ceva mai sus se afirmase: „Cinci cărţi ale lui Moisi prorocul, carele sîmt întorse şi scose **den limba jidovească pre greceaşte, de la greci, sîrbeaşte şi într-*alte* limbi, *den acealea* scose pre limbă rumânească**". Dacă în prima parte a secvenţei, în mod deschis, se spune că *Pentateuhul* a fost tradus din ebraică în greacă, iar din greacă în slavonă, atunci această afirmaţie cu caracter general corespunde realităţii. Dacă ea vrea să inducă ideea că referirea priveşte şi *Palia* de la Orăştie, atunci este o încercare de a induce un neadevăr. Procedeul devine mai subtil în ultima parte a secvenţei, unde se sugerează printr-o construcţie lingvistică ambiguă că *Palia* de la Orăştie decurge din punerea la contribuţie a surselor ebraică, grecească şi slavonă. În realitate, este firesc să se înţeleagă că – după ce receptorul a fost înştiinţat că *Pentateuhul*, ca text, a fost tradus din ebraică în greacă, iar din greacă în slavonă şi în alte limbi – se afirmă că din aceste alte limbi

[36] În opinia noastră aceasta este încă o dovadă indirectă, dar de mare siguranţă, că actul traducerii *Paliei* de la Orăştie nu se datorează Bisericii Ortodoxe, ci lumii protestante a Ardealului. Dacă celelalte cărţi se aflau deja traduse, tipărirea lor nu a fost împiedicată, în primul rînd de factori de ordin financiar, ci de slabul impact pe care PO l-a avut asupra enoriaşilor şi preoţilor români. Această cale a fost abandonată aici, încercîndu-se altele.

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

el a fost tradus în română. Deşi spus într-un mod care poate stîrni confuzie, lucrul acesta - care corespunde realităţii - poate fi dedus fără probleme din întreaga secvenţă[37]. Rămîne, totuşi, secvenţa de la sfîrşitul *Prefeţei*, în care se reia afirmaţia conform căreia: *„scoasem den limbă jidovească şi grecească şi sîrbească pre limbă românească* 5 cărţi ale lui Moisi prorocul (...)". Lucrul acesta, susţinut cu maximă tărie este un neadevăr, calculat şi convenabil, într-o lume care, din motive de ordin confesional, nu putea accepta adevărul mediului determinat cultural.

II.3.2. Studiul lingvistic al textelor din spaţiul transilvan arată că traducătorii nu au apelat la unele dintre limbile înşirate în prefeţe (slavonă, ebraică, greacă), ci au urmat calea pe care s-a mers în zonele în care se aflau factorii de influenţă culturală şi de unde provenea curentul traducerii textelor sacre. Maghiara, latina şi germana erau pilonii acestor texte. Din acest motiv nu surprind procedeele prin care se încearcă să se confere acestor traduceri un aspect ce-ar trebui să convingă că sursele lor sînt de extracţie ortodoxă (slavonă şi grecească).

Presiunile de a traduce, dinspre Occidentul reformator, au fost modulate de severa reticenţă a Bisericii Ortodoxe faţă de o astfel de idee, precum şi de necesitatea ca sursele să fie cele acceptate în spaţiul cultural-spiritual ortodox. În secolul al XVI-lea, textele moldoveneşti şi munteneşti urmează surse slave, adică datorate influenţei culturale slavone, iar cele transilvane urmează surse latine, maghiare, germane, adică datorate influenţelor culturale maghiare şi germane. Coincidenţa, în est, dintre spaţiul cultural şi cultual nu este afectată decît de circulaţia unora dintre textele transilvane, care trec munţii şi devin (precum însăşi ideea traducerii textelor sacre) modele pentru autorii de aici. În spaţiul vestic, iniţiatorii traducerilor şi traducătorii au avut de căutat soluţii care să rezolve incompatibilitatea dintre apartenenţa cultuală şi cea culturală a românilor.

[37] Nu în totalitate, deoarece *Vulgata* nu decurge exclusiv din *Septuaginta*, iar *Pentateuhul* lui Heltai decurge din textul ebraic. Chiar astfel, însă, ceea ce interesează este că secvenţa nu afirmă în mod explicit că PO ar fi rezultatul traducerii textelor ebraic, grecesc şi slavon.

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

> În spaţiul transilvan, traducerile urmează impulsurilor Reformei şi vizează categorii concrete de populaţie, punîndu-se la dispoziţie spre lectură, particulară şi publică (în Biserică). În zona estică şi sudică românească, cel mai adesea, principalii beneficiari avuţi în vedere erau textul propriu-zis, adică limba şi cultura română, apoi o categorie subţire de cititori şi utilizatori ai textului sacru. Aici, cînd traducerile nu decurg din ambiţia vreunui domn care voia să îşi asocieze numele unui act cultural de amploare (cazul BB), ele par a fi făcute, mai ales, pentru a contracara efectele circulaţiei de peste munţi a textelor religioase. Ca orice produs generat de nevoile de sincronizare cu spiritul şi realizările vremii, acesta răspundea nu unor nevoi organice imediate şi resimţite ca urmare a dezvoltării societăţii, ci unor calcule.

II.3.3. Analiza *Paliei* de la Orăştie sub aspect lexical[38] este în măsură să ofere evidenţe privind sursele ei. Numeroaselor elemente lexicale moştenite din latină li se alătură multe elemente de origine maghiară – fireşti într-o zonă în care contactelor directe dintre români şi maghiari li se adăuga dominaţia politică, socială şi culturală maghiară. Dar acest text conţine destul de multe elemente de origine slavă, adesea suspecte într-o arie în care influenţa slavă (cultă sau mai veche) nu poate fi considerată ca fiind definitorie ori, măcar, atractivă[39].

> Analiza vechilor texte româneşti, mai cu seamă traduceri, arată că structuri caracteristice textelor redactate în slavonă pot fi prezente în

[38] Analiza la nivel sintactic nu evidenţiază decît relaţia textului românesc cu adevăratele sale surse. Dotat cu vizibilitate pronunţată, extrem de convingător, nivelul lexical este cel asupra căruia trebuia să-şi exercite presiunile un traducător care avea de convins un cititor de orientarea traducerii. De aceea, alături de simpla tăcere a nivelului sintactic, atunci cînd este vorba despre presupusa sursă slavă, nivelul lexical este ideal pentru a analiza nu doar influenţele reale pe care o sursă presupusă le-ar fi exercitat asupra unei traduceri, ci şi eventualele influenţe induse aici de către traducător.

[39] Pentru zona de provenienţă a *Paliei* de la Orăştie, se poate vorbi, pînă la un anumit punct, de existenţa unei influenţe dinspre sîrbocroată. Ţinînd seamă de această realitate, trebuie menţionat că nu se poate pune prea mult pe seama acesteia, astfel încît să devină marcantă.

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

texte româneşti chiar dacă respectivele texte româneşti nu decurg nicicum din vreun text slavon. Fie că este vorba despre o traducere precum PO - efectuată din maghiară şi latină, într-un spaţiu românesc liber de influenţa slavă populară sau cultă - fie că este vorba despre *Cronografele* traduse din limba greacă sau de BB - text dator limbii greceşti -, prezenţa (cu o mai mare sau mai mică evidenţă), în aceste texte, a structurilor slavonei este o realitate explicabilă istoric.

Toate acestea, însă, nu semnifică în mod necesar că printre sursele respectivelor texte s-ar fi aflat şi un text slavon. Fie că este vorba despre un text produs în zona românească aflată sub o puternică influenţă culturală slavonă (Moldova şi Ţara Românească), fie că textul aparţine spaţiului transilvan, fie că perioada în care textul a fost produs este, sau nu este, aceea a slavonismului cultural, prezenţa structurilor slavone în respectivul text se explică prin factori mult mai importanţi şi de o mai mare amploare decît relaţia - şi aceasta constrîngătoare - dintre două texte aflate la capetele actului de traducere.

Spaţiul cultural românesc estic şi sudic s-a aflat, destulă vreme, sub influenţa culturii slavone. Chiar dacă românii din Transilvania erau separaţi politic de ceilalţi români, şi chiar dacă spiritul cultural străin implantat aici era profund diferit de spiritul cultural străin implantat peste munţi, cele două părţi ale unicei comunităţi româneşti se raportau permanent una la cealaltă. În Moldova şi în Ţara Românească, textele şi oamenii vor aduce numeroase elemente lexicale de origine maghiară, care vor dubla termenii uzuali acolo şi, în unele cazuri, vor sfîrşi prin a se impune. Tot astfel, în Transilvania, textele vor prelua structuri şi elemente de exprimare caracteristice textelor moldoveneşti şi munteneşti, împrumutate din slavonă sau create de către români pe baza acelui model. În general, pe întregul teritoriu românesc va avea loc un amplu proces de asimilare a unora dintre structurile de provenienţă slavonă. Avînd în vedere situaţia creată prin promovarea ideii de traducere a textului sacru în limbile vernaculare, într-o primă etapă, pînă spre sfîrşitul secolului al XVII-lea, chiar dacă amprenta dotată cu acţiune eficientă a fost de ordin cultural, factorul religios-cultual a constituit un important element de referinţă pentru astfel de texte. Deşi dinspre spaţiul transilvan spre cele moldovenesc şi muntenesc au circulat oameni, texte, limbă, mentalitate, de natură să ajusteze multe dintre particularităţile românilor din spaţiul cultural-spiritual din sfera de influenţă slavă, raportarea indivizilor şi a comunităţilor la confesiunea

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

> ortodoxă a fost una de rang identitar, confesiunea ortodoxă din spaţiul românesc de pînă în secolul al XVII-lea fiind marcată de caracterul slav. La nivelul textelor, presiunile factorului religios cereau legitimarea limbii acestora prin prezenţa elementului slavon. Indiferent de limba din care se traduce, textele vechi româneşti pot prezenta structuri lexicale (sintagme, locuţiuni, expresii, elemente de terminologie) şi chiar structuri sintactice provenite din slavonă, dominantă care, în acest spaţiu creştin, a caracterizat un popor romanic orientat către ortodoxie.

În acest context, destul de mulţi termeni de origine slavă, mai rar grecească, umplu textele transilvane în mod nefiresc, rupînd coerenţa lingvistică a acestor texte. Alături de textele al căror conţinut era dat de traducerea textelor slavone, secolul al XVI-lea românesc prezintă destule alte texte al căror conţinut era generat şi orientat de texte de extracţie vestică; toate, însă, purtau o etichetă şi un ambalaj slavon.

II.3.3.1. Alături de termenii de origine latină şi cei de origine maghiară, *Palia* de la Orăştie conţine o cantitate însemnată de material lexical de origine slavă: *beli*, *blagoslovi*, *boală*, *bogat*, *bogăţie*, *cinste*, *cinsti*, *clădi*, *clăti*, *destoinic*, *destoinicie*, *dihanie*, *dobitoc*, *dobîndă*, *dobîndi*, *drag*, *dragoste*, *duh*, *folos*, *folosi*, *găsi*, *găti*, *glas*, *gloată*, *goni*, *grăbi*, *grăi*, *grădină*, *grămadă*, *grămădi*, *greşeală*, *greşi*, *grijă*, *groază*, *grozav*, *har*, *hrană*, *hrăni*, *idol*, *iscoadă*, *ispiti*, *isprăvi*, *iubi*, *izbîndă*, *izvor*, *împrotivă*, *jale*, *jar*, *jelui*, *jirtvă*, *jivină*, *lesne*, *lovi*, *meni*, *milă*, *milostiv*, *mir*, *mirosi*, *mîndrie*, *mlădiţă*, *mohorît*, *muncă*, *munci*, *năpăstui*, *năpastă*, *nărav*, *năroci*, *nărod*, *năsip*, *nemeri*, *nevoie*, *obicei*, *obidi*, *obraz*, *ocărî*, *odihni*, *omorî*, *osîndă*, *pagubă*, *părăsi*, *păzi*, *pită*, *plăti*, *plod*, *pod*, *podoabă*, *poftă*, *pofti*, *pojar*, *pomeană*, *pomeni*, *potop*, *prah*, *prigoni*, *pripă*, *privi*, *proroc*, *pustiu*, *rană*, *scump*, *scumpete*, *sfădi*, *sfat*, *sfătui*, *sfeşnic*, *sfinţi*, *sfînt*, *sili*, *slăbi*, *slei*, *slobod*, *tăvăli*, *temniţă*, *tocmeală*, *tocmi*, *uliţă*, *usebi*, *vesti*, *voinic*, *voivodă*, *vraci*, *vrăji*, *vreame*, *vîrh*, *vîrstă*, *zăbovi*, *zdrobi*, *zid*, *zidi*, *zori* etc.

Aceste elemente lexicale nu fac parte din uzul unei comunităţi restrînse, ci sînt larg cunoscute şi este imperios ca ele să fie utilizate într-un text destinat „tuturor românilor”. Ele nu au relevanţă pentru discuţia de faţă, datorîndu-se stratului de elemente care a pătruns limba

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

română încă înainte de pătrunderea maghiarilor în Transilvania, adică din suprastrat[40]. Unele pătrund în limba română după primele contacte cu slavii (secolul al VII-lea), după care se vor stabiliza în perioada în care alte elemente lexicale (mai cu seamă termeni de creştinism) vor pătrunde, din aceeaşi direcţie, după creştinarea primilor slavi (a doua jumătate a secolului al IX-lea). Astfel de elemente sînt la fel de irelevante în a demonstra o relaţie cultă cu slavona, pe cît de irelevante ar fi elementele moştenite din latină în a demonstra că o anumită carte biblică ar fi tradusă după *Vulgata*.

II.3.3.2. Termeni precum: *dosadă*, *dosădi*, *dver*, *hrăborie*, *izvodi*, *de iznoavă*, *milcui*[41], *milosîrd*, *năMisti*, *nepotrebnic*, *nişTotă*, *peasnă*,

[40] Chiar dacă avem în vedere procesul - destul de asiduu condus şi desfăşurat, caracteristic zonei în care au existat contacte între români şi maghiari - prin care elementul slav a fost concurat de către cel maghiar, fiind învins sau doar trecut în zonele „rarefiate" ale sistemului paradigmatic al limbii (proces similar cu cel exercitat de elementul slav asupra elementului latin moştenit), nu putem considera că astfel de termeni erau necunoscuţi traducătorului şi că pentru aducerea lor în text ar fi fost nevoie de un efort special sau de urmarea unei surse slavone. Dimpotrivă, avînd în vedere procesul schiţat, prezenţa, în textul *Paliei* de la Orăştie, a termenilor de origine slavă care nu mai aveau curs sau deveniseră rari pe teritoriul pe care PO a fost elaborată, este un indice relevant al dorinţei traducătorului de a utiliza astfel de termeni. Faptul că receptorul local şi de rînd al unei astfel de traduceri ar fi putut fi uşor descumpănit va fi compensat prin aceleaşi procedee.

[41] În ciuda prezenţei acestui verb în PO [„Plecă capul acel bărbat şi *se milcui* Domnului" (*Gen.*, 24, 26), „Feyet hayta a firfiu es *imada* az WRat", dar: „Et benedicens homo *adoravit* Dominum, et dixit"], prin toate celelalte caracteristici ale sale, versetul urmează textului maghiar. De altfel, prezenţa verbului *a (se) milcui* în textele munteneşti şi moldoveneşti ale secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea se datorează influenţei slavone culte. [El se mai înregistrează, spre exemplu, în: „Să cînte ţie slava mea nu *milcuescu*-mă" (PS.C., 30, 13); „Unde auziră *milcuiră-se* cu inima" (CB, *FA*, 2, 37). De asemenea, dintr-un motiv identic cu cel pentru care termenul este utilizat în PO, el mai apare şi în: „*Milcuiţi-vă* şi jeliţi şi plîngeţi, că rîsul vostru să va întoarce întru jiale, şi bucuriia voastră, întru amărăciune" (NTB, *Iac.*, 4, 9)]. Prezenţa, în

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

pocrov, *poroboc*, *preastol*, *priiatnic*, *prietnicie*, *proceti*, *proidi*[42], *proslavă*, calcuri precum: *acoperimînt*, *apleca* etc. nu erau fireşti în spaţiul transilvan. Fără a fi des întrebuinţaţi, ei apar în alte textele româneşti ale epocii (cele coresiene, CB, CV, CS, *Psaltirile* secolului al XVI-lea etc.). Prezenţa lor într-un text precum PO indică orientarea voită către slavonă, traducătorul afirmînd şi întărind astfel aserţiunile din *Prefaţă*, unde se indică, printre surse, textul slavon („sîrbesc"). Frecvenţi în textele moldoveneşti şi munteneşti (zone aflate sub influenţă culturală slavă), constituind o marcă (şi o garanţie) a traducerii urmînd modelul slavon, aceşti termeni servesc traducătorului PO pentru a crea imaginea că textul său se edifică pe o bază ortodoxă, stînd în rînd cu cele avînd sursă slavă.

> Prezenţa, alături de: *buduşlău* pentru *Budoso* (*Gen*., 4, 12) şi *a buduşlui* pentru *budoség* (*Gen*., 21, 14), a unor termeni precum: *proslava* pentru *dichöseg* (*Gen*., 29, 43) şi: *să proidesc* pentru *budossam* (*Gen*., 20, 13) arată cît se poate de limpede că traducătorul a fost determinat să utilizeze elementul uşor recognoscibil ca fiind slav şi conotat într-un anumit fel din punct de vedere religios în lumea ortodoxă. La fel se întîmplă şi cu slavonismul *poroboc*, prezent şi în NTB, în vreme ce textele de peste munţi prezintă *prunc* (CB), *cocon* (CP) sau *copil* (BB)[43].

---

textul românesc, a acestui termen slavon cult arată că traducătorii voiau să transmită un anumit semnal: al caracterului ortodox al textului.

[42] În PH apar: „Văduole şi săracii omorriră şi *proiditul* uciseră" (*Ps*. 93, 6); „Domnul ţinre *proiditul*; săracul şi văduoa lua-o-va şi calea greşiţilor piiarde-o-va" (*Ps*. 145, 9), în PS.C.: „Ca duh *proideaşte* într-însu şi nu iaste" (103, 16); „Pus-ai untunearec şi fu noapte, în ia *proidesc* toate fierile lunciei" (PS.C., 104, 20).

[43] Pe de altă parte, introducerea, în text, a anumitor termeni de origine maghiară (precum *alnic*, *alnicie*, *buduşlău* şi alţi cîţiva), alături de evidenta calchiere a unor construcţii caracteristice textului maghiar, precum şi de orientarea, în anumite puncte ale traducerii, către textul maghiar (deşi, credem că era evident pentru un traducător care demonstrează în mod constant că stăpîneşte tehnica traducerii şi este capabil să găsească soluţii chiar foarte bune), cu toate că era limpede că respectiva soluţie nu suportă comparaţie cu

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

II.3.3.3. Faptul că traducătorul PO introduce material lexical de origine slavă în text, încercînd astfel să atingă un anumit scop, iar nu datorită unor deprinderi ori datorită prezenţei fireşti a acelor cuvinte în limba română utilizată în spaţiul transilvan, se observă şi pe altă cale. În PO, numele cărţilor biblice apar cu denumirea lor slavonă, acesta fiind, probabil, singurul nivel la care traducătorul şi revizorii au privit în textul slavon. Un traducător care căuta mereu expresia românească, limpede şi care să deschidă accesul cititorului la conţinutul textului fără prea mare efort, nu avea un motiv mai bun – decît cel mai sus arătat – pentru care ar fi numit cele două cărţi traduse *Bitiia* şi *Ishodul*. Astfel de forme sînt dotate cu o vizibilitate semnificativă: *Bitiia* (4/6, 11/4, 60/1, 132/1 etc.), *deanie* (notă, p. 159), *Ishod* (4/23), *Levia* (5/2, 11/4), *Cisla* (5/5), *Torozacon* (5/20)[44], „aceaste patru se chema sîrbeşte Ţrstva" (2/23), „vă leato 7090 rojdestv Hristovo" (1/15), „Porojdestva Hristovo 1582, mesţa" (11/26). Fie că este vorba despre nume de cărţi biblice, fie că sînt formule curente, înşirarea lor în text este aproape ostentativă, dacă observăm că, adeseori, textele moldoveneşti şi cele munteneşti evită sau reduc la minimum astfel de ocazii.

II.3.3.4. Vizibile, penetrante şi relevante sînt şi unele mărci grafice şi fonetice. Conform unor deprinderi date de utilizarea alfabetului chirilic, vechile texte româneşti prezintă nume precum *Abel*, *Iacob*, etc., cu grafii precum **Авел**, **Іаков**, adică cu **в** şi nu cu **б**. Deşi situaţia îşi are complexitatea ei, trebuie arătat că utilizarea grafiilor cu **б** ar fi trădat o sursă scrisă cu caractere latine. Totuşi, consecvenţa dată de un astfel de autocontrol nu poate merge pînă la capăt. De aceea, alături de situaţiile, majoritare de altfel, în care, în PO, apar nume precum: *Tuvalcaim* alături de lat. *Thubalcain* şi magh. *Tubalkain*; *Tuval* pentru *Tubal*,

ceea ce ar decurge din urmarea textului latin, nu constituie, în opinia noastră, decît un semnal transmis deliberat anumitor categorii de cititori, inclusiv celor ce au iniţiat şi sprijinit întreprinderea.

[44] Pare de mirare că, dînd nume slavoneşti cărţilor biblice, pentru întreaga culegere se optează pentru numele grecesc: *Paleia*. Nu este decît o slabă mişcare ce are rolul să întărească ideea că una dintre sursele traducerii a fost grecească.

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

respectiv *Thubal*; *Joval* pentru, *Sobal* şi *Sobal*; *Ziveon* pentru *Zibeon* şi *Sebeon*; *Vilhan* pentru *Bilhan* şi *Balaan*; „Vala, ficiorul lu Veor”, pentru „Bale filius Beor” şi „Bela Beornac fia”; *Iovav* pentru *Iobab* şi *Iobab*; *Ahaliav* pentru *Ahaliab* şi *Hooliab*; *Vilha* alături de *Bilha* şi de *Bala*, apar şi: *Hebal*, alături de lat. *Ebal* şi de magh. *Obalt*; *Iebusim* alături de *Ebuzim*; *Eber* alături de *Eber*; *Nebaiot* pentru *Nebaiot*.

Sub *Ex*., 30, 30, o grafie ааρωна, pentru *Aaron*, indică o „scăpare”, mai degrabă intenţionată, prin care cititorul capabil să urmărească provenienţa surselor şi-ar întări convingerea privind caracterul real al aserţiunilor privitoare la contribuţia sursei slavone. În fapt, acuzativul slavon nu avea cum să apară astfel.

II.3.3.5. Simpla comparare a ceea ce apare sub *Gen*., 2, 10 arată că versiunea latină este cea aleasă aici: „Şi un riu iase den locul dulceţiei spre udarea raiului, ce se împarte acela pre patru capete” urmînd: „et fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad inrigandum paradisum qui inde dividitur in quattuor capita”, iar nu: „Es Edenbol Folyouiz iõ vala ki a Kertnec neduesitesére, es ott oszlic négy fö Vizre”. Textul maghiar s-ar reda mai curînd prin: ‘şi din Eden o apă curgătoare ieşea spre udarea grădinii, şi acolo se despărţea în patru ape principale (sau *de căpetenie*)’.

Atrage atenţia şi situaţia conceptului ‘paradis’. Deşi are prilejul şi chiar unele motive, traducătorul român nu împrumută termenul *paradis*[45] din textul latin. Faptul este deosebit de semnificativ, furnizînd premise cu valoare de certitudine pentru cercetarea noastră privitor la comportamentul pe care traducătorul îl face vizibil, în ceea ce priveşte sursele sale. Sub *Gen*., 2, 15 apare „raiul dulceţiei”, pentru lat. „paradiso voluptatis”, în maghiară apărînd „Eden Kert”; apoi: *rai* pentru lat. *paradis*, şi magh. „eden Kert” mai apare sub Gen., 2, 9 şi

[45] Termenul *paradis* provind din v.pers. *paridaida* şi avest. *pairidaeza* ‘loc încadrat de un zid, la interiorul căruia se află un parc (regal, desigur) în care se poate vîna’. *Eden* provine din ebr. *ʿēdem* ‘cîmpie’, apoi ‘locul în care Yahweh a plantat o grădină pentru creaţia sa supremă, omul’, apoi ‘grădină minunată’, apoi, după pierderea acelui spaţiu, ‘loc al desfătărilor’.

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

Gen., 2, 16. Alături de sintagma „locul dulceţiei”, de sub *Gen*., 2, 10, este de remarcat şi sintagma „raiul dulceţiei” de sub *Gen*., 2, 8, unde se redă astfel lat. „paradisum voluptatis”, şi nu magh. „Eden kert”. Cazurile acestea arată că traducătorul român evită forma din textul latin (sursă nedeclarată în *Prefaţă*), care ar fi arătat oricui, fără nici un dubiu, că textul latin a fost implicat în traducerea PO. Considerînd, cu temei, că din motive de ordin cultural, ebr. *Eden* nu ar spune mare lucru receptorului român, el a preferat un termen cunoscut, *rai*, care, în plus, putea fi în măsură să ateste că una dintre sursele declarate în *Prefaţă* (sursa „sîrbească”) a fost, realmente, pusă la contribuţie, asigurîndu-se astfel caracterul ortodox, neprotestant şi necatolic al traducerii.

II.3.4. Aceste situaţii constituie argumente care – alături de cele ce arată că sursele *Paliei* de la Orăştie au fost un text maghiar şi unul latin, şi de cele ce arată că textul slavon nu s-a aflat printre sursele textului românesc – demonstrează că aceia care au scris prefaţa şi au lucrat PO au desfăşurat un amplu proces persuasiv în direcţia convingerii cititorului că textul slavon s-a aflat printre sursele PO. Fără a fi prea solicitant ori de natură să împiedice actul traducerii, un astfel de proces a vizat introducerea, în rezultatul traducerii, a unor elemente care să se constituie în mărci relevante, vizibile, şi incontestabile într-o logică comună, ale implicării reale a textului „sîrbesc” în traducerea PO.

BDD-B3-04 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)